

Szemle

Szilágyi Zsófia*

NÉPSZERŰSÉG ÉS TANÁCSALANSÁG

– *Szabó Magda száz éve: A PTE BTK centrumú Kortárs Világirodalmi Kutató Kör, a PTE BTK Modern Irodalomtörténeti és Irodalomelméleti Tanszéke, valamint a PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszéke közös konferenciájának előadásai.* Szerkesztette SOLTÉSZ Márton és V. GILBERT Edit. Budapest: Széphalom Könyvműhely–Orpheusz Kiadó, 2019, 318 lap –

Szabó Magda születésének századik évfordulóján két olyan konferenciát is rendeztek Magyarországon, amelynek az anyaga azóta megjelent tanulmánykötetben – az egyiket 2017. november 23–24-én, az egri Eszterházy Károly Egyetemen,¹ a másikat 2017. október 25–26-án, a Pécsi Tudományegyetemen, ennek az anyagát a mostani írás tárgyát képező kötetben olvashatjuk. Bár voltak olyan kutatók, akik mindkét konferencián szerepeltek (pl. Kosztrabszky Réka vagy Soltész Márton), örvedetes különbség van a névsorokban – ez azt jelzi, hogy az életműhöz sokféle irányból lehet kapcsolódni, írhat róla érvényesen a Kölcsey-kutató Onder Csaba (jelen kötetben: *Szabó Magda Kölcseyt olvas: Megjegyzések Szabó Magda filológusi ars poeticájához*, 301–317), vagy a korábban Móriczcal, újabban történelmi drámákkal foglalkozó Baranyai Norbert.² Nem a két kötet összevetése a feladatomban, bár nem lenne érdektelen az sem: feltűnő, például, ahogyan a borítók jelzik a kötetek különbségét (miközben, természetesen, mindkét tanulmánykötet heterogén, ahogyan a konferenciák anyagát közlő kötetek általában). Az egri kötet elsősorban Szabó Magda műveire összpontosít, a pécsi konferencia anyagát közreadó könyv viszont az író alakjával, az általa kialakított írószereppel is szembe kíván nézni. Az előbbi kötetben egy kaput látunk (és számos írás foglalkozik *Az ajtó* című regénnyel), a másikon Szabó Magdát egy macskával – egy olyan újraközölt interjú is van a *Szabó Magda száz éve* című kötetben, amelyet egykor Dobos Marianne készített az *Új Tükör*nek egy sorozat

* A szerző a Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Karának tanszékvezető egyetemi tanára.

¹ KÖRÖMI Gabriella és KUSPER Judit, szerk., *Kitáruló ajtók: Tanulmányok Szabó Magda műveiről* (Eger: Líceum Kiadó, 2018).

² BARANYAI Norbert, „Emlékezet és múlt reprezentációja Szabó Magda *Az a szép fényes nap* című drámájában”, in KÖRÖMI és KUSPER, *Kitáruló ajtók*, 265–277.

részeként, Szabó Magdának az állatokhoz való viszonyára kíváncsian. A pécsi konferencia anyagából készült kötet pontosan megmutatja, mennyivel nehezebb úgy beszélni Szabó Magdáról, hogy figyelembe vesszük a művei általa konstruált kontextusát is (amelyet, például, az igen sűrűn adott interjúkban építgetett). Miközben az állatokat középpontba állító beszélgetést olvassuk, emlékezhetünk rá, hogy a nyitászöveg, Kabdebó Lóránté, arra figyelmeztetett, legyünk nagyon óvatosak, amikor a szerző önmagáról beszél. „Megismertem, és rájöttem, hogy tulajdonképpen nem szabad elhinnem azt, amit mond. Amit kiszűr beszéde folyamán, az nem egy társadalmi réteg elbeszélhető lektúr-valósága. Megéreztem, hogy Magda játszik. Velem is. Számomra egyre inkább Puck szerepét *A szentivánéji álomból*. Játszott, és figyelte ennek hatását rám, mint hallgatójára.” (21; az írás címe: *Embermodellek életre-varázslója*).

De a kötet másképp is igazolja, mennyire jogosan figyelmeztet Kabdebó Lóránt arra, sose felejtjük el, hogy Szabó Magda játszott (majdnem azt írtam: szórakozott) mindannyiunkkal. Najbauer Noémi, aki a *Tündér Lalából* készített angol fordítása készülésétől és dilemmáiról számol be, elmeséli azt is, miként zajlott le személyes találkozása Szabó Magdával:

Közel négy órás beszélgetésünk alatt, melynek során fokozatosan oldódtam fel Szabó Magda gazdag lelki és szellemi életét tükröző „kedves összevisszaságtól” átjárt lakásában, rengeteg mindenről beszélgettünk, de leginkább én hallgattam őt, aki ott ült előttem komfortos házi pongyolájában, pajkos csillogással a szemében, és mesélt nekem az életéről, élete négy tartóoszlopáról (akik szülei, Cili és a férje voltak), arról, hogy miért nem lett gyermeke, és hogyan is hívta volna meg nem született fiát és lányát, hitéről, reményéről, szeretetéről. (118.)

Kicsit szégyellem is magam, hogy „átkeretezem” ezt a szép emléket, amely ebben az írásban a „Magyarország legnagyobb élő íróője azonnal bizalmába fogadja ifjú rajongóját és fordítóját” címkét kapja: számomra ez a jelenet arról szól, ahogyan Szabó Magda *eljátszotta* Magyarország legnagyobb élő íróőjét, aki épp feltárja élete nagy titkát, a nemrégiben regényben is megírt Ciliről, élete egyik „tartóoszlopáról”. A lelkes hallgatósnak újra előadhatta a *Für Elise* megjelenése (2002) után interjúkban építgetett Cili-sztorit, amelyről ugyan 2003 végén egy az *Élet és Irodalom*-ban megjelent nagyinterjúban beismerte, hogy fikció: de ott Károlyi Csaba nem azt kérdezte, élt-e Cili, hanem kijelentette, tudjuk, hogy nem; itt meg nem fért kétely hozzá, minden éppen úgy van, ahogyan a nagy író meséli.³ Félreértés ne essék: irodalomtörténeti szempontból hihetetlenül izgalmas az az imázsépítési technika, amit Szabó Magda mesteri fokon űzött. Ugyanakkor tanulságos, hogy még egy olyan kötetben is reflektálatlanul maradhatnak Szabó Magda trükkjei, amely maga figyelmeztet rá: az író mindenkivel játszott, olvasóival, értelmezőivel, fordítóival egyaránt.

³ Az interjút lásd azóta már kötetben is: „Letesszük Isten térdére a kéziratot”, in KÁROLYI Csaba, *Mindig más történet: 25 irodalmi beszélgetés*, 29–47 (Budapest: Pesti Kalligram Kft., 2015).

Még egy vonatkozásban visszatérnék Kabdebó Lóránt szövegéhez – kiindulópontként ugyanis egy régi OTDK-s emléket idézte föl, egy jelenetet, amikor a versenyző diák, Szabó Magda akkor nemrég megjelent *A pillanatát* választva dolgozata tárgyául, kijelentette nyitányként, „mint egy Jeanne d’Arc, várva, hogy azonnal eltiporjuk”, hogy ez a regény remekmű. Nagyon jó indítása ez a kötetnek is, Kabdebó írásának is, mert jól példázza az eset, milyen rejtett vagy néha ki is mondott feszültségek veszik körül az életművet: ez a bizonyos hallgató eleve arra készült, hogy a hivatalos irodalomtörténeti álláspont ellenében kell megszólalnia (bár, miként Kabdebó elmondja, ő rögtön megnyugtatta a lányt, egyetért vele, csak bizonyítsa be, amit állít), és a kötet egészét olvasva is nyilvánvalóvá válik, Szabó Magda esetében az olvasók (nemcsak magyarok, de külföldiek is), a közoktatásban tanuló diákok, a műfordítók, vagy akár a műveit színpadra állító dramaturgok olvasatai mind-mind ott sorakoznak az irodalomtörténészekéi mellett. Ahogy ezt a kötet egyik szerkesztője, Soltész Márton egy, már a két konferencia tapasztalatával megírt szövegében megállapította, az oktatásból indított előadások nyomán kialakult párbeszédetek a legharmonikusabbak: „Mintha ezen a területen békés, nyugodt építkezés zajlana: tanár, diák és irodalmi szöveg ciklikus, mindig újat termő, minden ízében hasznos és örömteli találkozása.”⁴ A pécsi konferencián is volt tanulóknak meghirdetett alkotópályázat, workshop (erről a kötet másik szerkesztőjének, V. Gilbert Editnek a bevezetőjéből értesülhünk), és olvashatunk a kötetben a tankönyveknek a női szerzőkhöz való viszonyát tárgyaló tanulmányt (Maisch Patríciaét), Szabó Magda tanítási tapasztalatból született írást (Kónyiné Kovács Anitától), illetve beszámolót iskolásoknak rendezett emlékversenyekről (Perla Erzsébettől). És abban csak egyetérteni tudok V. Gilbert Edittel, hogy egyetemi oktatóként sem ignorálhatjuk az életművet, hiszen kutatási témaként választják doktori és egyetemi hallgatók („Doktori disszertáció és szakdolgozatok sora (például az ideologikus és didaktikus hang szerepéről ifjúsági regényeiben) készül a pécsi egyetemen Szabó Magda életművéből.” 12).

Az egyetemi oktatás már olyan terület, ahol a tanítási lehetőségeknek és a kutatási szempontoknak találkozniuk kell: és itt messze nem akkora a harmónia Szabó Magda körül, mint a közoktatásban. Ahogy Soltész Márton fogalmaz, már idézett, *Szenzáció vagy kanonizáció?* című írásában: „A szakma – az irodalmár szakma – látteleme már korántsem ilyen rózsás.” Egyetemisták nem egyszer tapasztalhatják ma is, miként, feltehetőleg, a Kabdebó által emlegetett, rögtön a támadásra készülő hallgató azt a bizonyos OTDK-t megelőzően, hogy védekezniük kell, ha Szabó Magdával kívánnak foglalkozni, hogy lenézéssel vagy értetlenséggel találkoznak, ha valamely művéből kívánnak szakdolgozatot, különösen pedig doktori disszertációt írni. Hiszen, miként az egr-i kötet előszavában olvashatjuk: „A Szabó Magda-életműnek a népszerűsége a legnagyobb keresztye: az olvashatóság sokszor gyanússá válhat s egykönnyen

⁴ SOLTÉSZ Márton, „Szenzáció vagy kanonizáció? Megjegyzések Szabó Magda újrainduló életműsorozatához”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 1. sz. (2019): 103–108, 103.

a populáris regiszterben helyezi el a műveket, hiszen – tudjuk jól – a nagy művek ismervé nem mindig a népes olvasóközönség.”⁵

Populáris regiszter vagy magasirodalom, szakmai vagy közönségsiker, lektúr vagy szépirodalom: tartok tőle, ha ezekkel az ellentétpárokkal dolgozva próbálnánk közelíteni Szabó Magda életművéhez, nem jutnánk sokra. Már csak azért sem, mert az életműben, bármennyire kitakarni látszanak egyes, sokat emlegetett regények (pl. *Az ajtó*, az *Ókút* vagy a *Régimódi történet*) más műveket, van, például, dráma Kármán *Fanni hagyományai* című regényéből (ezt elemzi Rideg Béla), vagy más újholdas költőkével összeolvasható líra (erről ír Pataky Adrienn): ezeket pedig nyilván aligha sorolhatnánk a populáris irodalom körébe. De a popularitás szempontjából is sajátos kettőséget figyelhetünk meg, ha pusztán a kötetre összpontosítunk, illetve, ha a könyvet megalapozó konferenciára is kíváncsiak vagyunk. Egy konferencia ugyanis, jobb esetben, mindig több az elhangzó előadásoknál: sokszor fontosabbak az ott kibontakozó vagy onnan kiinduló viták, beszélgetések, amelyek többnyire megíratlanok maradnak, esetleg csak hosszabb távon lesz valamiféle, az értelmezést is alakító hatásuk. A kötetet tanulmányozva azt látjuk, hogy az egyes elemzések többnyire nem forognak a popularitás kérdése körül, a kutatók tárgyuokról beszélnek azonnal, kihagyva azt a kérdést, vajon milyen regiszterbe sorolható a mű, amelyet vizsgálnak. Úgy teszik fel a kérdést, például, hogy miként bontják fel bizonyos szerkezeti stratégiák a felszínen feltáruló idilli képet (Jolanta Jastrzębska az *Ókútról*) vagy miként lehet négy regény és egy színmű időkezelését elbeszélés- és szerkesztéstechnikai szempontból vizsgálni (Bittner Mónika a *Freskóról*, *Az őzről*, a *Disznótorról*, a *Kígyómarásról* és a *Mózes egy, huszonkettőről*). Ugyanakkor a konferencián kibontakozó diskurzusok mindig az elhelyezés, a regiszterek kérdése körül forogtak, miként Soltész Márton *Szenzáció vagy kanonizáció* című írásából értesültem erről:

mintha egyetlen kérdés köré összpontosult volna, egyetlen kérdéshez vezetett volna vissza minden párbeszéd: vajon lektúr vagy szépirodalom az, amit Szabó Magda művelt; hová helyezhetjük el munkásságát a huszadik század '30-as éveitől formálódó modern és posztmodern magyar irodalom fejlődés- vagy alakulástörténetében? (104.)

Ezek a diskurzusok jelzik, hogy lenne itt feladat az életmű körül, az egyes művek elemzésén túl is: ugyanakkor nyilván nem lehet arra várni, hogy „valakik” helyezték el az életmű egyes darabjait a lektúrok vagy a magasirodalmi alkotások között. Ehelyett azt kell tenni, amit ennek a kötetnek a szerzői is, vagyis beszélni kell Szabó Magdáról, esetenként vitát is kezdeményezve egyes művek kapcsán. Ilyen rejtett viták vannak ebben a tanulmánykötetben is. Míg a *Für Elise*-ről Kiss Noémi azt írja, hogy „A sematikusság és a receptszerűség a fő bajom a *Für Elisével* is. Utolsó regénye az egyik leggyengébb alkotása.” (29), addig Beke Ottó ugyanennek a regénynek

⁵ „Előszó”, in KÖRÖMI és KUSPER, *Kitáruló ajtók*, 7.

a zenei prózanyelvét, zenei metaforikáját elemzi, és már a kezdőmondatával a mű összetettségére hívja fel a figyelmet: „Szabó Magda regénye nagyszámú, különböző történeti korszakból és kulturális regiszterből származó dallamot, zeneművet és -szerzőt szólaltat meg, idéz fel, tematizál, bonyolult utalásrendszerének részévé téve azokat.” (211.) Ha egészeben nézzük a Szabó Magda-értés helyzetét, és azt a kérdést is feltesszük, miért nincs összegző nagymonográfia a szerzőről és az életműről, akkor már nem kerülhetjük meg a regiszter kérdését – leginkább akkor találhatnánk meg a kivezető utat a sehova sem vezető lektúr versus szépirodalom vitákból, ha megpróbálnánk a *middlebrow* kategóriájával szembenézni. (Elsőként pedig megtalálni a fogalom magyar megfelelőjét...). Krusovszky Dénes egy 2018-as írásában, azon töprengve, vajon miért is boldogtalan a magyar író (az egyébként komoly közönségikert elérő magyar író, teszem hozzá), épp Szabó Magdát hozta fel egyik példaként. Olyan szerzőként, akinél látványos különbséget tapasztalunk nemcsak a szakma és a közönség értékítélete között, de a hazai, illetve a külföldön megfigyelhető siker mértéke között is. Az eltérés okát pedig, mondja Krusovszky, épp a *middlebrow* kategóriájának hiánya és a pozicionálás különbsége körül kereshetjük:

Szabó Magda külföldön azért nagyon sikeres, mert a nyugati kiadóknak évtizedes gyakorlatuk van a minőségi szórakoztató irodalom piaci képviselésében. Itthon mindeközben tovább él az az igény, hogy az író teljesítményét a legmagasabb rendű szépirodalomként ismerjék el – aminek a kritika láthatóan nem akar mindenáron megfelelni.⁶

Ezt a 2017-es pécsi konferencia anyagából készült tanulmánykötetet figyelmesen olvasva egyébként az elsopró külföldi sikert is árnyaltabban látjuk: Kurdi Mária tanulmányából, amely *Az ajtó* fogadtatásáról szól az angol nyelvű országokban, megtudtam, hogy „Szabó Magda regényeinek *Az ajtó* előtt készült angol fordításai nem találtak népes olvasóközönségre, bár fellelhető róluk néhány kritika.” (92), ahogy azt is, hogy a magyar irodalmat magyarországi kiadóként idegen nyelvre fordíttató Corvina Kiadó legfeljebb annyit tudott elérni, hogy létrejöjjenek a magyar regények idegen nyelvű változatai és bekerüljenek könyvtárakba, viszont azt már szinte egyáltalán nem, hogy elemzések, ismertetések is jelenjenek meg róluk. Mindenesetre a Szabó Magda-életműnek az elhelyezése a *middlebrow* keretei közt abban is segíthetne, hogy magával a kategóriával megbarátkozzunk, és akár a mai magyar irodalom esetében is merjük alkalmazni: ennek időszerűségéhez pedig ajánlom mindenkinek figyelmébe a vitát, amely mostanában folyik az *ÉS*-ben: kezdődött Milbacher Róbert írásával, majd folytatódott Varga Bea válaszával.⁷ Utóbbi esszé egy részletét azért tartom fontosnak idézni, mert kiderül belőle, egyfelől, hogy a szórakoztató

⁶ KRUSOVSZKY Dénes, „Mitől boldogtalan a magyar író?”, *Magyar Narancs*, 2018. okt. 13., https://magyarnarancs.hu/pislogo_szobrok/miert-nem-boldog-senki-a-magyar-irodalomban-114075.

⁷ MILBACHER Róbert, „A magas irodalom lektürösödéséről”, *Élet és Irodalom* 65, 27. sz. (2021), <https://www.es.hu/cikk/2021-07-09/milbacher-robot/a-magas-irodalom-lekturosodeserol.html>;

irodalom (ezt javasolja Varga Bea a lektúr helyett) és a *middlebrow* közé nem tehetünk egyenlőségjelet, illetve, másfelől, mert az alkalmazkodás az aktuális írói közeghez Szabó Magda esetében is termékeny közelítési szempont lehet:

A szórakoztató irodalom tíz százalékát (merészebb becslések szerint harmincat) a *middlebrow* szerzők alkotják. Idehaza ennek neve sincs, noha a jelenség jó ideje létezik. Ők azok az írók, akiket a véletlen sodor egyik vagy másik területre; néha azon múlik mindez, hogy a pályájuk elején milyen irodalmi közösségek voltak elérhetőek a számukra. Valójában középen vannak, és alkalmazkodnak az aktuális írói közegükhöz, mert hat rájuk a szellemi áramlat.

Ha a *middlebrow* kategóriáját épp a Szabó Magda-életmű felől gondolnánk újra, folytatódhatna a két 2017-es konferencián megindult párbeszéd, és elléphetnénk végre a „lektürözés” Kiss Noémi által joggal unalmasnak titulált irodalomtörténeti közhelyétől. Nem kapnánk, persze, olyan kulcsot a kezünkbe, amellyel, hogy stílusos legyek, minden ajtót könnyedén kinyitunk – de, például, ha azzal is szembenéznénk, mit jelentett a közönségigény és a siker a második világháború előtt, majd a Rákosi-, illetve a Kádár-korszakban, és mit a rendszerváltás után, amikor Szabó Magda íróként még mindig jelen volt, már sokkal közelebb jutnánk egy rendkívül összetett, és a huszadik században többféle intézményrendszeri keret közt alkotó szerző életútjához. Mindenesetre nagyon örülnék, ha igaza lenne V. Gilbert Editnek abban, hogy ez a pécsi konferencia elindított valamit, és nem lezárt:

A résztvevők úgy érzékelték: fordulatot hozott a Szabó Magda-recepcióban ez a tanácskozás azzal, hogy sokfelől hívott s ismertetett össze kutatókat, oktatókat, műfordítókat, akik termékeny dialógusba kezdtek egymással, amit a szekciók közti rövid szünetekben a kultúrház-civilpalota mediterrán kertjében folytattak, s folytatnak azóta is más csatornákon. (9.)

Mert akár akarjuk, akár nem, Szabó Magda népszerűsége rákényszeríti az irodalomtörténészeket arra, hogy foglalkozzanak az életművel.

VARGA Bea, „»Magas« irodalom és »lektúr«”, *Élet és Irodalom* 65, 43. sz. (2021), <https://www.es.hu/cikk/2021-10-29/varga-bea/magas-irodalom-es-lektur.html>.